

ویدا خان خایلی

خدمات کتابداری مناسب در کشورهای در حال توسعه¹

به نظر میرسد خدمات کتابداری در مسالک روبه رشد بیش از حد، درگیر گردآوری، آماده سازی، و ذخیره اطلاعات بدست آمده از خارج می باشد. جمع آوری منابع اطلاعات در کشورهایی که انتشارات داخلی دارند اکثراً محدود به دریافت انتشارات از طریق قانون واسپاری، اجباری است. در این کشورها هیچگونه تعهدی در قبال گردآوری منظم اسناد و مدارک منتشره توسط سازمانهای دولتی²، نیمه دولتی و یا ملی وجود ندارد. چنین نوشته هایی اکثراً به صورت برنامه های عمران ملی، نشریات رسمی دولتی، اسنادی تحت عنوان قوانین و مقررات شهری و حقوق شهروندان، مقالاتی برای خود آموزی، پایان نامه ها، گزارها، جزوه ها، مجلات، روزنامه ها جداول، پوسترها و تعداد بی شماری از این قبیل که غالباً بصورت اوراق تایپ شده و تکثیر شده که بصورت جزوه درآمده اند و کمتر بشکل اثری چاپ شده، یا نویسنده، عنوان و ناشر مشخصی هستند.

این عقیده عمومیست دارد که تهیه مجموعه منظمی از اسناد و مدارک دولتی به دلایل زیرکار دشواری است:

- تهیه و گردآوری این گونه اسناد و مدارک نه تنها تحقیقی مداوم و خسته کننده، بدون کمک هیچگونه فهرست شخصی است، بلکه شناخت منبع اصلی تولید اطلاعات و اسناد، امری لازم و ضروری برای حصول اطمینان از درستی و صحت مطالب منتشر شده است.
- این گونه اسناد و مدارک به علت کم بودن تعداد نسخ منتشره شده بسرعت کمیاب میشوند یا در دسترس قرار نمی گیرند.
- در صورت دسترسی، آماده سازی این گونه مدارک نه تنها بعلم مشکلات پیدا کردن مدخل صحیح برای اسورفتی، بلکه بعلم ظاهر نامناسب آن موجب دشواریهایی می شود که

1 - Relevant Library Services in developing Countries H. K. Roserqka.

Ifla Journal I2 (1986)4 P.288-291

2. Grey literature and documents.

تهیه کننده را و ادار به تنظیم و تجلید مجدد آن در قطع و اندازه مناسب می کند.

— وجود قوانین و اسپاری نیز یا مشر ثمر و یا لازم الاجرا نیست.

— دولتها و حکومتها نیز با زدن برچسب محرمانه از اشاعه اخبار و اطلاعات دولتی در

بین مراجعه کنندگان و محققان آن مملکت جلوگیری می کنند، در صورتی که همین مطالب به سهولت در اختیار مشاوران و پژوهشگران بیگانه قرار می گیرد.

مشکلات و مسائل ذکر شده، تهیه یک مجموعه جامع از اطلاعات و اخبار مملکتی را

برای استفاده کننده و خواننده آن سرزمین دشوار و غیر ممکن می کند. عدم آگاهی کتابداران از

ارزش واقعی اطلاعات و مطالب تهیه شده محلی خود، مشکل و مانع بسیار مهم وجدی دیگری

است. در صورت تشخیص اهمیت اطلاعات و اخبار محلی، و ضرورت آگاهی از آنها برای خود

آموزی فردی و ملی، نخستین وظیفه این کتابداران سازمان دهی و اشاعه و در دسترس مراجعه

کنندگان قرار دادن کلیه اطلاعات و اسناد داخلی است. اسناد و اطلاعات مملکتی باید بطوری

تهیه و منتشر شوند که در درجه اول اهمیت قرار گیرند و این گونه وانمود شود که مواد کتابخانه

تهیه شده خارجی فقط می توانند مکمل مواد تهیه شده داخلی باشند. در صورتیکه نگرش

کتابداران هم عوض شود، مسئله ای که در اینجا مطرح می شود این است که آیا نبودن ابزار

کتابشناسی، کاتالوگ ها و کمبود کانالهای کافی برای انتشار فهرستی از اسناد و مطالب تهیه

شده محلی مستلزم وجود کارمندان بیشتر و صرف زمان و هزینه سنگین تری نخواهد بود؟

سؤالات مهم دیگری که باید مطرح و مورد بررسی قرار گیرند عبارتند از:

— آیا اطلاعات موجود در مواد کتابخانه ای تهیه شده در داخل، برای افراد آن جامعه،

مفید و قابل استفاده است؟

— این اطلاعات تا چه اندازه می تواند برای محققان ویرنامه ریزان مملکتی و اکثریت

مردم قابل دسترس باشد؟

— آیا تمام اطلاعات و مطالبی که به وسیله کشورهای در حال توسعه تهیه می شوند،

می تواند جوابگوی نیازهای آن کشورها باشد؟

— مجموعه هایی که از منابع خارجی تهیه و جمع آوری شده اند تا چه اندازه مفید و قابل

استفاده هستند؟

— بهای واقعی خریداری و جمع آوری مواد کتابخانه ای خارجی چقدر است؟

منابع اطلاعاتی کشورهای در حال توسعه فقط برای گروه معدودی از افراد این کشورها

مورد نیاز هستند افرادی چون دانشجویان، دانشگاهیان و محققانی که مسئول یافتن راههای

مختلف توسعه و پیشرفت کشور خود از طریق تجزیه و تحلیل پیشنهادات و نظرات ارائه شده

هستند. این مطالب باید توسط مؤسسات بخصوصی تهیه شده و در دسترس این گونه افراد قرار

گیرد. داشتن اطلاعات دقیق و صحیح از امور جاری، و اوضاع داخلی مملکت مسئله بسیار مهمی است که می‌تواند باعث ایجاد تغییرات بجا، و رسیدن به راه‌های مناسب و درست باشد. اما مشکل اکثریت مردم جوامع در حال توسعه این است که دسترسی به مطالب و اطلاعات تهیه شده در داخل، که بسیار مورد نیاز هم هستند کار دشواری است، با آن که هدف اصلی از تهیه این اطلاعات ایجاد آگاهی در مردم و یاری آنها در امر توسعه و پیشرفت است متأسفانه مؤسسه‌هایی که مسئول جمع‌آوری و اشاعه این اسناد و اطلاعات هستند برای دستیابی به آنها باشکست روبرو میشوند و اولین قربانیان این شکست کتابخانه‌ها و کتابداران هستند.

بودجه خرید کتابخانه در ممالک در حال توسعه بین انتشارات داخلی و خارجی تقسیم می‌شود. اما در حال حاضر این مسئله چندان مشکلی ایجاد نمی‌کند.

مطالب و انتشارات تهیه شده محلی توسط کتابخانه‌های اختصاصی، دانشگاهی و کتابخانه‌هایی که عهده‌دار وظیفه امانت مواد کتابخانه به مراجع کنندگان هستند در صورت تشخیص اهمیت مطالب، برای تحقیق یا آموزش جمع‌آوری می‌شوند. با توجه به اهمیت ارتباط بین مطالب و اطلاعات تهیه شده داخلی و توسعه و پیشرفت ملی و با در نظر گرفتن مشکلات فردی برای دسترسی به چنین اطلاعات و شرایط بسیار دشوار، تهیه و جمع‌آوری آنها، وجود سازمان و تشکیلات نظام یافته‌ای چون کتابخانه که بتواند بر مشکلات فائق آمده این مطالب را جمع‌آوری و در صورت لزوم در اختیار مراجع کنندگان و محققان قرار دهد بسیار ضروری بنظر میرسد.

اهمیت اطلاعات تولید شده در داخل یک مملکت برای اکثریت آن جامعه انکارناپذیر است. آگاهی از این اطلاعات، نه تنها برای نوسادان و جامعه روستائی بلکه برای دولت-مردان چه در سطوح پائین و چه در سطح برنامه‌ریزی ضرورت دارد، تا با تجزیه و تحلیل عمل-کرده‌های گذشته، اساس طرحهای جدیدی را پایه‌ریزی کنند.

سیاستمداران، محققان و دانشگاهیان باید در جریان کامل این اطلاعات و اخبار قرار بگیرند، تا بتوانند با تجزیه و تحلیل آنها به رفع نیازها و احتیاجات مشخص شده بپردازند. بنابراین تهیه یک مجموعه جامع و نظام یافته از اطلاعات و مطالب داخلی و اشاعه کافی این اطلاعات قابل مقایسه با مطالب خریداری شده از خارج کشور نخواهد بود.

اجرای چنین سیاستی، مشکل پی‌گیری مداوم اطلاعات داخلی را به همراه دارد. تهیه و گردآوری اسناد و اطلاعات داخلی ارزان نیست. این کار محتاج هزینه، وقت و کارسندان متعدد، برای ایجاد شبکه ارتباطی با تولید کنندگان اطلاعات دارد. وجود قانون و اسپاری بسیار مؤثر و کار ضروری به نظر می‌رسد تا تشخیص دهد که کدام اطلاعات و اسناد با ارزش، در مالکی که از نظر چاپ عقب مانده هستند، به صورت چاپی منتشر نشده‌اند و در نتیجه از دوباره نویسی مطالب

جلوگیری کند. اجرای دقیق این قانون نیاز به وجود کارمندانی فعال دارد که بطور مداوم در جریان کار تولیدکنندگان اطلاعات جدید باشند و عدم اجرای دقیق آن پی‌گرد قانونی داشته باشد.

در صورتیکه سواد اطلاعاتی داخلی خریداری شود، تجزیه و تحلیل متن نمایه‌سازی و چکیده نویسی آنها به منظور تسهیل امر بازیابی بطور روزمره باید انجام شود، پیش‌بینی و برنامه‌ریزی برای حفظ و نگهداری مجموعه در درازمدت یکی از هدفهای کتابخانه برای پیشرفت و توسعه مجموعه است در حالی که هدف نهایی اشاعه گسترده و دسترسی آسان مراجعہ کنندگان به این اطلاعات است. ارزش برپائی یک مجموعه از اطلاعات محلی نمی‌تواند باسانی تخمین زده شود ولی میزان کارآیی و استفاده اطلاعات گردآوری شده، سلاکی برای اظهار نظر در مورد ارزشمند بودن آنها خواهد بود.

با توجه به این که اکثر افراد مالک در حال توسعه، بیسواد هستند، مطالب نوشته و چاپ شده برای تمام افراد این‌گونه جوامع مفید واقع نمی‌شوند. بنابراین کتابداران باید در پی جمع‌آوری اطلاعاتی برای کامل کردن، اطلاعات موجود باشند و این کار مستلزم وجود کارمندان بیشتر و فعال‌تر است که بطور دائم در جریان تولید و انتشار اطلاعاتی باشند که برای جامعه‌ای که در آن خدمت می‌کنند مفید و قابل استفاده باشد. کتابداران موظف به بخش و اشاعه این اطلاعات هستند. همکاری میان کتابداران و مراجعہ کنندگان وقتی تحقق می‌یابد که کتابداران از چهارچوب‌های قرار دادی و سنتی کتابداری خارج شوند و برای آگاهی به نیازهای خوانندگان خود فقط به بررسی قسمتی از فرسهای مخصوص ثبت نام که در مورد مطالب مورد نیاز خوانندگان است اکتفا نکنند تهیه پرسشنامه از خوانندگان و مراجعہ کنندگان نیز کافی نیست. کتابداران باید پرونده روشنی از میزان سواد و علائق افراد منطقه خود داشته باشند تا بتوانند به خوبی دریابند که چه مطالب و اطلاعاتی مورد نیاز مراجعہ کنندگان و استفاده کنندگان کتابخانه‌شان می‌باشد. کتابداران باید دوره‌های تربیتی به عنوان مربی آموزشی بزرگسالان را بگذرانند تا بتوانند به عنوان اعضاء یک تیم به منظور ایجاد تحرك و تشویق افراد به مطالعه و کسب اطلاعات نقش سازنده‌ای داشته باشند. با ایجاد تسهیلاتی در امر استفاده از کتابخانه‌ها و فراهم آوردن مطالب مورد علاقه مراجعہ کنندگان سعی در ترغیب افراد جامعه خود به آموزش غیر رسمی به منظور بالا رفتن دانش فردی، کنند تا تمام افراد بدون در نظر گرفتن توانایی خواندن و میزان تحصیلات به کتابخانه‌ها جلب شوند.

در مورد گردآوری و تهیه اطلاعات به هر شکل و اندازه‌ای، کتابداران و تولیدکنندگان این انتشارات باید مطالب و اطلاعات مورد نیاز جامعه خود را بسیار دقیق و واقع‌بینانه مورد بررسی قرار دهند و کمبودهای موجود را به خوبی تشخیص دهند. آنها به مشکلات ناشی از

عرضه مطالب و اطلاعاتی که از نظر سطح نگارش متناسب با میزان سواد و توانایی خواندن مراجعه کنندگانشان نیست، آگاهی خواهند یافت و می‌توانند راهنمایی برای تولید کنندگان در باز نویسی و عرضه مجدد مطالب و اطلاعات به صورتی ساده‌تر و گویاتر باشند.

لازمه چنین برخوردی با خدمات کتابداری، جمع‌آوری و تهیه مجموعه‌ای جامع از اطلاعات و مطالب مفید و مورد نیاز به عنوان وظیفه اصلی کتابخانه است و امور فنی فقط به عنوان وسیله‌ای برای سازمان‌دهی سلسله مراتب امور مربوط به کار کتابخانه به حساب می‌آید. چنین نگرشی باعث می‌شود که از اطلاعات و مطالب موجود حداکثر استفاده به عمل آمده، حداکثر امکانات مالی نیز برای تکمیل و توسعه مجموعه کتابخانه بخدمت گرفته شود. حال این سؤال مطرح می‌شود که در صورت انجام تهیه و جمع‌آوری اطلاعات داخلی، آیا کتابداران ممالک در حال توسعه می‌توانند آنقدر کاردان و قابل انعطاف باشند که از آموخته‌های خود حداکثر استفاده را به افراد جامعه خود برسانند؟

لازم به تذکر است که کتابداران ممالک در حال توسعه باید توجه دولت را به این مسئله جلب کنند که قوانین و اطلاعات مجرمانه نیز پس از سپری شدن دوران مجرمانه بودنشان می‌توانند برای استفاده در معرض اطلاع عموم قرار گیرند.

پروفیسر شگاہ علوم انسانی و مطالعات فرہنگی
پرتال جامع علوم انسانی